

Jadwiga Konieczna
Katedra Informatologii i Bibliologii
Uniwersytet Łódzki, Łódź, Polska
jkonieczna@uni.lodz.pl

Biblioteki publiczne o charakterze naukowym w Polsce w XX wieku (do 1990 r.). Geneza. Status. Organizacja

Abstract

Public Scientific Libraries in Poland in the 20th century (until 1990). Origins. Status. Organization

The author described of this article described the process of isolation of a subgroup of municipal scientific libraries from the larger group of public ones. First public libraries with scientific functions were created on the Polish territory at the beginning of the 20th century and in the 1920s. In the 1960s, after discussions that lasted for over ten years, 8 big public libraries formally got the status of scientific libraries, which was confirmed in the the Library Act of April 9th, 1968. However, due to lacking detailed regulations and appropriate funding, proper functioning of public scientific libraries was hindered in the time of the People's Republic of Poland.

Key words: public libraries – scientific libraries – municipal libraries – library law – Poland 20th century.

Słowa kluczowe: biblioteki publiczne – biblioteki naukowe – biblioteki wielkomięskie – prawo biblioteczne – Polska XX w.

Zgodnie z obowiązującą aktualnie *Ustawą o bibliotekach* z 27 VI 1997 w skład grupy bibliotek naukowych obok Biblioteki Narodowej w Warszawie (BN), bibliotek szkół wyższych oraz bibliotek Polskiej Akademii Nauk i instytutów naukowo-badawczych wchodzi również grupa bibliotek określonych jako „Inne”. Wśród 30 tworzących ją księżnic blisko połowę (14) stanowią wybrane wielkomięskie biblioteki publiczne. Ich liczba systematycznie się powiększa, gdyż na mocy wspomnianej ustawy, minister kultury

może w drodze rozporządzenia kolejnej bibliotece publicznej nadać status placówki naukowej. Jednak instytucjonalizacja funkcji naukowych wybranych księgarni publicznych nie zaistniała dopiero w roku 1997. Geneza procesu sięga przełomu XIX i XX w., chociaż historii formowania się i dalszej progresji tej specyficznej sieci bibliotek nie poświęcano dotychczas zbyt wiele uwagi¹.

Celem niniejszego opracowania jest przypomnienie genezy powstawania na ziemiach polskich pierwszych bibliotek publicznych podejmujących jednocześnie funkcje placówek naukowych, a następnie omówienie uwarunkowań społecznych, kulturowych i prawnych towarzyszących ukształtowaniu się i rozwojowi tego typu bibliotek (publicznych o charakterze naukowym) w XX w. (do roku 1990). W opracowaniu wykorzystano publikacje książkowe i artykuły z czasopism oraz teksty aktów prawnych i normalizacyjnych, a ukazanie trwającego kilkadziesiąt lat procesu formowania się prawnie usankcjonowanej grupy bibliotek publiczno-naukowych zrealizowano dzięki zastosowaniu ujęcia diachronicznego.

Rozwój bibliotekarstwa publicznego w XIX w. na ziemiach polskich miał, ze względu na brak zainteresowania władz zaborczych tworzeniem polskich instytucji kultury, przebieg odmienny niż w większości krajów europejskich. Organizacja ogólnodostępnych bibliotek była więc udziałem najpierw osób prywatnych, a z czasem organizacji i towarzystw naukowych. Poczynaniom tym towarzyszyły dwie zasadnicze koncepcje – oświatowa i naukowa. Poczynając od Joachima Lelewela większość XIX-wiecznych bibliotekarzy i pierwszych bibliotekoznawców utożsamiała bibliotekę publiczną z pojęciem powszechnie dostępnego księgozbioru naukowego. Z biegiem lat jednak idea upowszechniania książki także wśród szerszych, mniej wykształconych kręgów społeczeństwa, zyskiwała coraz większą popularność. Ideę tę na przełomie XIX i XX w. stopniowo wcielały w życie powstające w poszczególnych zaborach towarzystwa oświatowe².

Dyskusje nad organizacją i funkcją ogólnodostępnej biblioteki publicznej nasiliły się w początkach XX w., w związku z projektowanym otwarciem biblioteki publicznej w Warszawie, co też nastąpiło w roku 1907. Jej zadaniem, jak zapisano w *Statucie Towarzystwa Biblioteki Publicznej*, miało być współ-

¹ O bibliotekach publicznych o charakterze naukowym w okresie 20-lecia pisali m.in. Z. Gaca-Dąbrowska, *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej. Zarys problemów organizacyjnych i badawczych*, Wrocław 1983, s. 43-45 i Z. Sławiński, *Zagadnienia organizacyjne publicznych bibliotek naukowych w okresie międzywojennym*, „Bibliotekarz” 1987, nr 9, s. 6-9. Natomiast o okresie PRL zob.: J. Puchalski, *Biblioteki w życiu naukowym PRL i poza krajem w latach 1939-1989*, [w:] *Historia nauki polskiej*. T. X: 1944-1989. Cz. II: *Instytucje*, pod red. L. Zasztowta i J. Schiller-Walickiej, Warszawa 2015, s. 398, 445-448.

² Zob. K. Małczyńska, *Rozwój poglądów na społeczne udostępnianie książki w okresie zaborów*, „Roczniki Biblioteczne” 1979, R. 23, z. 1, s. 81-105.

działanie z rozwojem nauki i oświaty oraz gromadzenie zbiorów ze wszystkich działów literatury naukowej i beletrystycznej³. Identyczne założenia – modelu biblioteki publicznej uczestniczącej aktywnie w rozwoju oświaty i nauki oraz dostępnej dla wszystkich grup społecznych – przyświecały twórcom podobnych placówek zorganizowanych jeszcze przed odzyskaniem niepodległości w innych miastach – w 1907 w Lublinie⁴ i w 1917 r. w Łodzi⁵.

Zawarte w statutach organizatorów wspomnianych bibliotek wytyczne w zakresie gromadzenia zbiorów o charakterze naukowym były realizowane od momentu powołania księżnic do życia. Zasób początkowy stanowiły bowiem w większości księgozbiory przekazywane bibliotekom przez ówczesnych badaczy (Warszawa, Lublin) lub przez inne biblioteki (Łódź – dary BP z Warszawy). Po odzyskaniu w 1918 r. niepodległości i uformowaniu się polskich władz, również samorządowych, a wobec braku ustawy bibliotecznej, to właśnie samorządy dużych miast stopniowo przejmowały obowiązek utrzymywania bibliotek publicznych. Potwierdzając ich dotychczasowy, naukowy charakter, w 1922 r. uczyniły to władze Łodzi, a dopiero w 1928 magistrat Warszawy. Natomiast lubelska Biblioteka im. Łopacińskiego przez cały okres międzywojenny pozostawała na utrzymaniu swego założyciela, czyli Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Łopacińskiego⁶.

Odmienne uwarunkowania towarzyszyły najpierw zakładaniu bibliotek w dużych ośrodkach miejskich, a potem przejmowaniu ich przez polskie samorządy na terenie byłego zaboru pruskiego. Dotyczyło to posiadających zbiory naukowe bibliotek w Poznaniu i Bydgoszczy. Pierwsza, założona przez Edwarda Raczyńskiego w 1829 r., była, mimo podjętej po 1864 r. akcji germanizacyjnej, swoistą ostoją polskiej kultury i nauki w zaborze pruskim. Przejęcie w 1922 r. przez władze miejskie Poznania zapewniło jej dalszy rozwój, również jako placówki naukowej. Charakter naukowy miała także założona przez Niemców w 1903 r. Miejska Biblioteka w Bydgoszczy, a polskie władze przejmując w 1920 nadzór nad księżnicą charakter ten utrzymały⁷.

³ K. Świerkowski, *Rodowód Towarzystwa Biblioteki Publicznej w Warszawie*, [w:] *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie. Praca zbiorowa*, pod red. S. Tazbira, Warszawa 1961, s. 125.

⁴ Paragraf 1 Statutu Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Łopacińskiego zawierał zapis: „Towarzystwo ma na celu współdziałanie w rozwoju nauk i oświaty przez gromadzenie i utrzymywanie księgozbioru ze wszystkich działów literatury naukowej i beletrystycznej oraz innych środków pomocy naukowej do użytku powszechnego”, cyt. za M. Gawarecka, *Biblioteka im. H. Łopacińskiego jako regionalny ośrodek biblioteczny Lubelszczyzny*, „Przegląd Biblioteczny” 1957, z. 4, s. 345.

⁵ W Statucie Towarzystwa Biblioteki Publicznej w Łodzi z 1917 r. znalazł się zapis identyczny, jak w przypadku lubelskiej Biblioteki. Zob. J. Augustyniak, *Biblioteka Publiczna w Łodzi w okresie lat od 1917 do 1927*, [w:] *Księga pamiątkowa Miejskiej Biblioteki Publicznej w Łodzi 1917-1927*, pod. red. J. Augustyniaka, Łódź 1928, s. 10-37.

⁶ Z. Gaca-Dąbrowska, *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej...*, s. 44.

⁷ J. Kołodziejka, *Publiczne biblioteki samorządowe w okresie międzywojennym*, Warszawa 1967, s. 105-106.

Inna była natomiast geneza kolejnej (na terenie byłego zaboru pruskiego) biblioteki publicznej o charakterze naukowym, otwartej w 1923 r. w Toruniu. Inicjatorem jej powołania było tamtejsze Towarzystwo Naukowe, a na zbiory nowej placówki, nazwanej Książnicą Miejską im. M. Kopernika, złożyły się księgozbiory czterech istniejących na terenie miasta bibliotek⁸. Organem utrzymującym Bibliotekę stał się od początku samorząd Torunia. Do grupy bibliotek miejskich o poszerzonych funkcjach dołączyła jeszcze w 20-leciu Śląska Biblioteka Publiczna im. J. Piłsudskiego w Katowicach. Zapoczątkowana w 1922 r. jako biblioteka Sejmu Śląskiego, od 1936 funkcjonowała jako placówka samorządowa, z własnym statutem, w którym m.in. wskazano na jej zadania naukowe⁹. Jedyną państwową biblioteką publiczną o charakterze naukowym była w międzywojniu Biblioteka im. Wróblewskich w Wilnie. W 1926 r. bowiem nadzór nad nią przejęło Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego nadając jej równocześnie status biblioteki regionalnej¹⁰.

Przejęcie wspomnianych bibliotek przez samorządy z jednej strony zapewniło im (nawet w czasach kryzysu) stały dopływ środków finansowych, a z drugiej nałożyło na nie liczne obowiązki związane z upowszechnianiem czytelnictwa w szerokich kręgach społeczeństwa (m.in. poprzez organizowanie sieci bibliotek miejskich). Jak potwierdzają to statystyki, z obowiązków tych biblioteki wywiązywały się doskonale przyczyniając się w znacznym stopniu do rozwoju nowoczesnego bibliotekarstwa w ówczesnej Polsce¹¹. Niestety, ten pomyślny rozwój przerwał wybuch II wojny światowej i powstałe w jej wyniku ogromne zniszczenia, w księgozbiorach i wyposażeniu bibliotek, a także utrata fachowych kadr bibliotekarskich.

Odbudowa polskiego bibliotekarstwa po zakończeniu działań wojennych prowadzona była przy pełnej aprobacie władz socjalistycznego państwa, a uchwalony 17 IV 1946 r. *Dekret o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi*¹² wyznaczył „podstawy pod system organizacyjny i finansowy bibliotekarstwa powojennego”¹³. Wprawdzie większa część zapisów *Dekretu* poświęcona była organizacji sieci bibliotek powszechnych (publicznych),

⁸ Były to: biblioteka gimnazjalna, biblioteka radziecka czyli Rady Miasta, Niemieckiego Towarzystwa Naukowego oraz Toruńskiego Towarzystwa Naukowego, którego zbiory zostały włączone w formie trwałego depozytu. Zob. *Książnica Miejska im. M. Kopernika w Toruniu. Informator*, oprac. A. Tujakowski, Toruń 1983, s. 9-14.

⁹ *Biblioteka Śląska, 1922-1972*, pod red. J. Kantyki, Katowice 1973, s. 14.

¹⁰ *Statut Biblioteki Państwowej im. Wróblewskich w Wilnie*, „Przegląd Biblioteczny” 1938, z. 1, s. 58.

¹¹ Z. Gaca-Dąbrowska, *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej...*, s. 44.

¹² *Dekret z dnia 17 kwietnia 1946 r. o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi*, „Dziennik Ustaw” 1946, nr 26, poz. 163.

¹³ B. Bieńkowska, *Książka na przestrzeni dziejów*, Warszawa 2005, s. 256.

które władze postrzegały jako ważny element oddziaływania propagandowego, to jednak sytuacji istniejących bibliotek powszechnych o charakterze naukowym (uznawanych za takie przed wojną) ten ważny akt prawny w sposób jednoznaczny nie unormował. Sprowokował natomiast trwającą kilka lat dyskusję, której ślady można odnaleźć w prasie bibliotekarskiej i innych fachowych publikacjach.

Polemikę rozpoczęła w 1946 r. na łamach „Bibliotekarza” Jadwiga Filipkowska-Szemplińska. W tym samym periodyku kontynuowali ją w roku następnym Marian Des Loges i Jan Augustyniak, który już rok wcześniej wypowiadał się na temat bibliotek naukowych i oświatowych w czasopiśmie „Książka i Kultura”. Do dyskusji, także w tym miesięczniku, włączyła się jeszcze Alina Gawinowa. Wszyscy dyskutanci byli wieloletnimi pracownikami dużych bibliotek publicznych o charakterze naukowym, a przedmiotem ich wystąpień była głównie kwestia interpretacji wybranych zapisów *Dekretu*. W kontekście przyjętego w tym akcie prawnym zasadniczego podziału wszystkich bibliotek na trzy grupy: powszechne, naukowe i szkolne, niepokój niektórych bibliotekarzy wzbudzały szczególnie artykuły 10 i 13. Zgodnie z pierwszym obowiązkiem zakładania i utrzymywania publicznych bibliotek powszechnych miał sponioczyć na „związках samorządowych”, natomiast obowiązkiem zakładania i utrzymywania bibliotek naukowych, zgodnie z artykułem 13, obciążono państwo. Bibliotekarzom nasuwały się więc m.in. pytania: czy samorzady mogą finansować biblioteki prowadzące działalność naukową?, czy biblioteki większych miast mają mieć wyłącznie charakter bibliotek powszechnych?, czy dotychczasowe biblioteki publiczne o charakterze naukowym mogą ulec likwidacji?

Nie podważając bynajmniej podstawowych zapisów *Dekretu* prezentowali równocześnie dyskutanci różne stanowiska dotyczące miejsca i roli biblioteki publicznej o charakterze naukowym w polskim systemie bibliotecznym. Zdecydowanym rzecznikiem istnienia tego typu księżnic był ówczesny wicedyrektor Biblioteki Miejskiej w Gdańsku M. Des Loges argumentując, że biblioteki miejskie miast wojewódzkich pełniąc funkcję bibliotek regionalnych stają się w pewnym sensie bibliotekami naukowymi specjalnymi, że będą one (zwłaszcza w miastach pozbawionych bibliotek uczelnianych) jedynym źródłem wiedzy dla uczniów szkół średnich, nauczycieli, kadr kierowniczych czy innych czytelników, dla których książka naukowa jest niezbędna w pracy zawodowej¹⁴. Z kolei A. Gawinowa, wówczas kierowniczka Biblioteki Głównej Naukowej w Bibliotece Publicznej m.st. Warszawy, nie tylko przekonywała o naukowym charakterze rodzimej placówki,

¹⁴ M. Des Loges, *Na temat bibliotek miejskich*, „Bibliotekarz” 1947, nr 5-6, s. 84-86.

ale na przykładzie jej organizacji i form pracy starała się udowodnić, iż może istnieć typ biblioteki miejskiej tzw. mieszany: naukowo-oświatowy, nawet w mieście posiadającym inne biblioteki *stricto* naukowe¹⁵. Bardziej wstrzemięźliwy w preferowaniu funkcji naukowej bibliotek publicznych był J. Augustyniak, twórca i wieloletni już wówczas dyrektor Biblioteki Miejskiej w Łodzi. Bibliotekę publiczną widział głównie jako ważny element polityki kulturalno-oświatowej i jako instytucję, która buduje miejską sieć biblioteczną. Ponadto, zdaniem Augustyniaka, o naukowości biblioteki nie decydują jedynie zbiory, ale również czytelnicy korzystający z tych zbiorów w celach badawczych, a tych, według niego, było u nas stosunkowo niewiele. Dlatego ostateczna konkluzja dyrektora Augustyniaka sformułowana w jego wystąpieniu brzmiała: „Nadchodzi w ogóle epoka bibliotek publicznych, które dojdą do wielkiej potęgi – i sztucznego szyldu naukowości wcale nie potrzebują”¹⁶.

Przywołane publikacje były jedynie częścią polemik, jakie w drugiej połowie lat 40. toczyły się w środowisku bibliotekarzy, a także między jego przedstawicielami i decydentami. Priorytetem ówczesnej polityki bibliotecznej było bowiem jak najszybsze zbudowanie sieci bibliotek powszechnych, szczególnie na poziomie gmin i powiatów. Dlatego też w obliczu haseł o walce z analfabetyzmem, o książce dostępnej dla mas, przekształcanie wybranych bibliotek miejskich w placówki naukowe postrzegano wręcz jako „krzywdę dla czytelnictwa powszechnego”¹⁷.

Próby unormowania sytuacji wielkomiejskich bibliotek publicznych podejmował w 1949 r. Związek Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich (ZBiAP), a konkretnie istniejący przy Zarządzie Głównym Referat Spraw Zawodowych. Jak wynika ze sprawozdań Związku, członkowie Referatu wielokrotnie wysuwali postulat uznania za naukowe archiwa i biblioteki niektórych miast, przy czym powoływali się na wcześniejsze uzgodnienia ZBiAP zarówno z Naczelną Dyрекcją Bibliotek (NDB) jak i z Ministerstwem Administracji Publicznej¹⁸. Niestety, *Ustawa o terenowych orga-*

¹⁵ A. Gawinowa, *Przeszłość biblioteki miejskiej w świetle ustawy bibliotecznej*, „Książka i Kultura” 1947, nr 4, s. 7-9.

¹⁶ J. Augustyniak, *W obronie charakteru wielkich bibliotek publicznych*, „Bibliotekarz” 1947, nr 5-6, s. 86-88. Oto jak oceniał Augustyniak poziom wykorzystania publikacji naukowych w polskich bibliotekach: „Wszystkie biblioteki w Polsce tak publiczne jak i uniwersyteckie, oraz te naprawdę naukowe, wyprzedziły poziomem swych zbiorów – poziom aspiracji naukowych naszego społeczeństwa co najmniej o sto lat”. Niewykluczone, że ten krytyczny osąd był oparty głównie na doświadczeniach łódzkiej Biblioteki Miejskiej działającej, jak wiadomo w środowisku, w którym inteligencja stanowiła przed wojną zaledwie 9%, a robotnicy 65% ludności. Podobne stanowisko prezentował Augustyniak już wcześniej w artykule *Biblioteki «naukowe» i «oświatowe»*, „Książka i Kultura” 1946, nr 7-9, s. 2-3.

¹⁷ J. Filipkowska-Szemplińska, *Interpretacje*, „Bibliotekarz” 1946, nr 11-12, s. 230.

¹⁸ Zob. „Przegląd Biblioteczny” 1950, z. 2, s. 173-174; z. 3-4, s. 321-322.

nach jednolitej władzy państwowej z 20 III 1950 r. likwidując samorząd lokalny oddała biblioteki powszechne pod nadzór rad narodowych¹⁹. Równocześnie postępowało upolitycznienie bibliotekarstwa, wymiana kadr i restrukturyzacja centralnych władz bibliotecznych²⁰. W tej sytuacji próby oficjalnej zmiany statusu niektórych księżnic nie miały większych szans powodzenia. Dowodem swoistego lekceważenia przez władze faktu istnienia bibliotek powszechnych o charakterze naukowym było m.in. niezastosowanie w bibliotekach samorządowych norm płacy przewidzianych dla pracowników naukowych, mimo że ustawa z 24 IX 1949 r. o uposażeniu pracowników wymieniała również pracowników naukowych bibliotek samorządowych²¹.

Jednocześnie przełom lat 40. i 50. przyniósł pierwsze próby ustaleń teoretycznych dotyczących organizacji bibliotek naukowych. Ich autorem był Ryszard Przelaskowski odwołany w końcu 1949 r. z funkcji dyrektora Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy. W opublikowanym w 1950 r. w „Przeglądzie Bibliotecznym” artykule²² dokonał odmiennej niż jego poprzednicy interpretacji głównych postanowień *Dekretu*. Zdaniem Przelaskowskiego przeprowadzony w tym akcie podział bibliotek na powszechne, naukowe i szkolne był raczej podziałem placówek według zadań, jakie mają realizować, a nie charakteryzował ich jako instytucji. Natomiast polemiki toczone w latach 1945-1947 wynikały, według byłego dyrektora „Biblioteki na Koszykowej”, z faktu radykalnego przeciwstawienia bibliotek naukowych i powszechnych, podczas gdy „jednolita sieć biblioteczna wymaga istnienia także bibliotek o charakterze mieszanym, gdzie pierwiastki naukowe i oświatowe będą występowały jednocześnie, tworząc organiczną całość”²³.

Drugim ważnym zagadnieniem, które podjął Przelaskowski była, jedna z pierwszych w polskim bibliotekarstwie, próba zdefiniowania pojęcia „biblioteka naukowa” i szczegółowe omówienie podstawowych elementów o naukowości biblioteki decydujących. Pozwoliło to autorowi na uwiarygod-

¹⁹ „Dziennik Ustaw” RP 1950, nr 11-12, s. 162-166.

²⁰ Zob. J. Puchalski, *Prace Józefa Grycza nad organizacją bibliotekarstwa publicznego w latach 1945-1949*. Cz. II, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 2012, t. 6, s. 89-111.

²¹ „Dziennik Ustaw RP” 1949, poz. 39, art. 25.

²² R. Przelaskowski, *O charakterze naukowym wielkich bibliotek powszechnych (publicznych)*, „Przegląd Biblioteczny” 1950, z. 1, s. 3-26; przedruk w: tenże, *Zagadnienia teoretyczne organizacji bibliotek. Studia i szkice*, Warszawa 1972, s. 117-148. We wstępie do przedruku autor przypomniał, że w 1949 r. artykuł miał charakter aktualno-polemiczny i miał usprawiedliwiać odbudowę Centrali Biblioteki Publicznej broniąc jej przed zarzutami zbytniej rozbudowy działów naukowych na niekorzyść placówek ściśle oświatowych.

²³ R. Przelaskowski, dz. cyt., s. 4.

nienie tezy o istnieniu w dużych ośrodkach miejskich bibliotek publicznych realizujących zadania naukowe.

Wspomniane wystąpienie Przelaskowskiego zapoczątkowało zwiększone zainteresowanie bibliotekarzy i bibliotekoznawców problematyką bibliotek naukowych w Polsce²⁴, zaś przemiany polityczne (październik 1956) i odradzanie się ruchu stowarzyszeniowego, otworzyły możliwość podejmowania pożądanych inicjatyw i działań na forum krajowym. Z jedną z takich inicjatyw wystąpiła Biblioteka Publiczna w Warszawie organizując, przy współpracy przedstawicieli bibliotek z innych miast, w czerwcu 1958 r., krajową konferencję zatytułowaną „Problemy czytelnictwa w wielkich miastach”. Wśród poruszanych tematów znalazła się również kwestia statusu naukowego bibliotek wielkomiejskich. Problem ten pojawił się w referacie Ireny Gawinkowej i Stanisława Tazbira. Odwołując się do doświadczeń innych krajów (Szwecja, Węgry, Czechosłowacja, Kanada, ZSRR, Stany Zjednoczone), w których analogiczne instytucje mają charakter bibliotek ogólnonaukowych, znani bibliotekarze Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy zasugerowali m.in., iż

Konferencja powinna stwierdzić, że już obecnie należy przyznać charakter naukowy bibliotekom powszechnym wielkomiejskim o ile:

1. gromadzą i opracowują w sposób właściwy zbiory naukowe, z których użytkownicy korzystają w celach badawczych,
2. rozporządzają do obsługi tych zbiorów dostatecznym personelem o odpowiednich kwalifikacjach,
3. udostępniają w szerokim zakresie swoje zbiory naukowe, służące kształceniu ogólnemu i zawodowemu na wyższym poziomie²⁵.

Zgłoszone przez referentów propozycje spotkały się jednak z krytyczną oceną części uczestników spotkania. Między innymi Józef Korpała, ówczesny dyrektor Miejskiej Biblioteki Publicznej w Krakowie, słusznie zauważył, iż rozstrzygnięcie kwestii funkcji naukowej bibliotek publicz-

²⁴ Zob. *Przegląd ważniejszego piśmiennictwa polskiego o polskich bibliotekach naukowych ze szczególnym uwzględnieniem materiałów za okres od 1945 do połowy 1957 roku*, [w:] R. Przelaskowski, *Biblioteki naukowe w Polsce. Zarys problematyki*, Warszawa 1958, s. 51-77. Wykaz liczy 500 pozycji, z czego ponad 20 poświęconych jest bibliotekom publicznym o charakterze naukowym.

²⁵ I. Gawinkowa, S. Tazbir, *Podstawowe problemy organizacyjne wielkomiejskich bibliotek publicznych w świetle doświadczeń Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*, [w:] *Problemy czytelnictwa w wielkich miastach. Krajowa Konferencja Bibliotekarska w Warszawie (2-4 czerwca 1958): referaty – przebieg obrad*, Warszawa 1960, s. 57-58; natomiast temat funkcji naukowej Biblioteki Publicznej pojawił się już wcześniej, w artykule I. Gawinkowej, *Centralna Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy i jej miejsce wśród bibliotek naukowych Warszawy*, „Bibliotekarz” 1957, nr 9-10, s. 264-276.

nych powinno dokonać się na poziomie stosownego aktu prawnego, a nie uchwały konferencji; zakwestionował też niektóre kryteria naukowości bibliotek zaproponowane w referacie Gawinkowej i Tazbira²⁶.

W rzeczywistości do bibliotek naukowych zaliczane były wówczas tylko biblioteki miejskie w Łodzi i Warszawie, ale możliwość przyznania statusu naukowego innym bibliotekom publicznym była już brana pod uwagę, chociaż jeszcze na dość odległych etapach stanowienia prawa bibliotecznego. Jak wynikało z wypowiedzi obecnego na wspomnianej konferencji przedstawiciela Ministerstwa Kultury (zastępcy dyrektora Departamentu Pracy Kulturalno-Oświatowej i Bibliotek), Czesława Kozioła – toczyły się prace nad projektem nowej ustawy o szkolnictwie wyższym, w której zamierzano uregulować kwestie kwalifikacji i uposażeń bibliotekarzy bibliotek uczelnianych, co miałyby w przyszłości objąć również pracowników innych bibliotek o profilu naukowym.

Ostateczne usankcjonowanie sytuacji bibliotek publicznych o charakterze naukowym miało nastąpić w drugiej połowie lat 60. XX w. pod wpływem zarówno czynników krajowych, jak i zagranicznych. Nie bez znaczenia bowiem dla polskich bibliotekarzy, którzy aktywnie uczestniczyli wówczas w pracach międzynarodowych organizacji, pozostawał fakt, iż zagadnienie roli i funkcjonowania bibliotek wielkomiejskich stało się w latach 60. przedmiotem licznych dyskusji na europejskim forum bibliotekarskim. Między innymi wysuwano postulaty ścisłej współpracy wielkich miast na całym świecie w upowszechnianiu książki. W 1966 r. odbyło się międzynarodowe sympozjum w Pradze, na którym dokonano przeglądu stanu bibliotek wielkomiejskich, a w roku następnym, na posiedzeniu Sekcji Bibliotek Publicznych IFLA w Toronto, wysunięto sugestię zorganizowania Międzynarodowego Stowarzyszenia Bibliotek Dużych Miast i powołano tymczasowy komitet zarządzający. Ostatecznie, w 1968 r., na konferencji w Liverpoolu, powstało Międzynarodowe Stowarzyszenie Bibliotek Wielkich Miast (INTAMEL), afiliowane przy Sekcji Bibliotek Publicznych IFLA. Jego głównym zadaniem miało być opracowywanie analiz działalności wielkomiejskich bibliotek publicznych, ich porównywanie oraz projektowanie rozwiązań modelowych²⁷.

²⁶ *Problemy czytelnictwa...*, s. 67-71. W swoim obszernym wystąpieniu J. Korpała podkreślił też, że większe znaczenie niż posiadane starodruki czy rękopisy ma w przypadku bibliotek wielkich miast to „jaką funkcję spełniają poza funkcją oświatową, kulturalną, wychowawczą. A że biblioteki wielkomiejskie spełniają nie mniej ważną funkcję na pewnych odcinkach, jak biblioteki wyższych uczelni, to praktyka nas uczy w wielu miastach od szeregu lat”, podkreślił, podając jako przykład kierowaną przez siebie MBP w Krakowie.

²⁷ H. Wiącek, *Wstęp*, [w:] *Problemy bibliotek wielkomiejskich*, Warszawa 1972, Zeszyty Przekładów nr 29, s. 7; R. Cybulski, *Problemy bibliotek naukowych wielkomiejskich*, [w:] *Księga pamiątkowa uroczystego obchodu 60-lecia Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika w jubileuszowym roku 750-lecia Torunia 21-23 października 1983 r.*, [przygot. tekstu do druku J. Huppenthal], Toruń 1988, s. 93-97; „Bibliotekarz” 1968, nr 8, s. 247.

W kraju największe znaczenie dla uznania naukowości wybranych bibliotek publicznych miało rozpoczęcie, w pierwszej połowie 1959 r., prac nad ustawą o bibliotekach. Zadanie to podjął powołany w ramach Sekcji Bibliotek i Czytelnictwa Rady Kultury i Sztuki przy Ministerstwie Kultury i Sztuki Zespół ds. Ustawy Bibliotecznej kierowany przez C. Kozioła. Ponieważ postulat wprowadzenia definicji biblioteki naukowej i przepisu określającego tryb zaliczania placówek do tej kategorii bibliotek nie zyskał początkowo jednomyślności członków Zespołu²⁸, zdecydowany głos w tej sprawie zabrał na łamach „Bibliotekarza” R. Przelaskowski. Przypomniał, że:

pod pojęciem biblioteki naukowej należy rozumieć nie tylko biblioteki związane bezpośrednio z organizacją nauki, ale i najbardziej rozwinięte placówki biblioteczne wszelkich rodzajów (powszechnie, fachowe, pedagogiczne itd.), o ile wykonują one funkcje naukowe i mogą posiadać do tego odpowiednie warunki²⁹.

Trudno orzec na ile istotna dla przygotowujących ustawę okazała się opinia Przelaskowskiego, ale w opublikowanym w 1963 r. (jako wkładka do numeru trzeciego „Bibliotekarza”) projekcie Ministerstwa Kultury i Sztuki (MKiSz) *Ustawy o bibliotekach* z dnia 15 II 1963 r. znalazły się zapisy o istnieniu wśród bibliotek naukowych grupy określonej jako „Inne” i o możliwości włączania do nich m.in. bibliotek powszechnych³⁰. Za uwzględnieniem w przygotowywanej ustawie faktu istnienia bibliotek publicznych o charakterze naukowym wypowiedział się także stanowczo ówczesny przewodniczący Zarządu Głównego SBP i jednocześnie przewodniczący wspomnianej Sekcji Bibliotek i Czytelnictwa Rady Kultury i Sztuki – Bogdan Horodyski. Podkreślił przy tym, że naukowość biblioteki, jakkolwiek by formułować jej definicję, nie wynika z przynależności resortowej, lecz z funkcji pełnionej przez daną księżnicę. Zdaniem Horodyskiego bibliotek naukowych w sieci bibliotek powszechnych będzie przybywać w miarę upowszechniania się wiedzy i podnoszenia się poziomu wykształcenia społeczeństwa i dlatego należy uregulować w przyszłej ustawie ich status³¹.

Równoległe do wystąpień specjalistów aktywną działalność na rzecz prawnego usankcjonowania naukowego charakteru bibliotek publicznych prowadziło SBP. Głównym przedmiotem podejmowanych przezeń w po-

²⁸ C. Kozioł, *O projekcie nowej ustawy bibliotecznej*, „Przegląd Biblioteczny” 1960, z. 2, s. 108.

²⁹ R. Przelaskowski, *Kilka uwag o projekcie nowej ustawy bibliotecznej*, „Bibliotekarz” 1960, nr 11-12, s. 322.

³⁰ Zapisy te, w niezmienionej niemal formie znalazły się w ostatecznym kształcie *Ustawy* z 9 IV 1968 r.

³¹ B. Horodyski, *Na jaką ustawę o bibliotekach czekamy?*, „Przegląd Biblioteczny” 1965, z. 1, s. 1-4.

czątkach lat 60. starań było doprecyzowanie, zapisanych po raz pierwszy w ustawie o szkolnictwie wyższym (1958), przepisów dotyczących grupy bibliotekarzy dyplomowanych. Obejmujące początkowo tylko bibliotekarzy bibliotek uczelnianych (rozporządzenie z 25 V 1961³²) zostały one, dzięki staraniom SBP, rozszerzone na bibliotekarzy sieci PAN, a w 1965 na pracowników innych bibliotek naukowych³³. W rozporządzeniu Rady Ministrów z 14 lipca tego roku wymieniono bowiem 13 bibliotek, w których bibliotekarze dyplomowani mieli być zatrudniani na takich samych stanowiskach i warunkach, jak ich koledzy w bibliotekach szkół wyższych. W tej grupie³⁴ znalazło się osiem miejskich bibliotek publicznych z następujących miast: Warszawy, Łodzi, Bydgoszczy, Krakowa, Poznania i Torunia oraz dwie wojewódzkie i miejskie biblioteki publiczne - z Lublina i Szczecina. Wprawdzie w tym akcie normatywnym nie znalazł się żaden zapis określający wymienione biblioteki jako placówki naukowe, to jednak fakt przyznania im prawa do zatrudniania bibliotekarzy dyplomowanych pozwalał uznawać je za ksiąźnice naukowe.

Ostatecznie prawne uznanie naukowości niektórych bibliotek publicznych oraz stworzenie możliwości dalszego rozwoju tej grupy zostały zapisane dopiero w *Ustawie o bibliotekach* z 9 IV 1968 r.³⁵ Wśród będących integralną częścią ogólnokrajowej sieci bibliotecznej ksiąźnic naukowych obok BN, bibliotek szkół wyższych, PAN i instytutów naukowo-badawczych znalazła się też grupa bibliotek nazwana: „Inne”. O przynależności do niej miała decydować Rada Ministrów, a tworzące ją biblioteki były „obowiązane do wykonywania prac naukowo-badawczych i usługowo-badawczych w zakresie rozwoju bibliotekarstwa, czytelnictwa i doskonalenia pracowników”³⁶. Zgodnie z ustawowym zapisem Rada Ministrów, na wniosek Ministra Kultury i Sztuki, opublikowała 20 VIII 1968 r. *Uchwałę nr 269 w sprawie ustalenia wykazu bibliotek zaliczanych do bibliotek naukowych*³⁷. W spisie znalazło się 18 bibliotek³⁸, w tym m.in.

³² *Rozporządzenie Ministrów Szkolnictwa Wyższego, Zdrowia i Opieki Społecznej, Oświaty, Spraw Zagranicznych oraz Przewodniczącego Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki z dnia 25 maja 1961 r. w sprawie warunków, jakim powinni odpowiadać kandydaci na bibliotekarzy dyplomowanych w szkołach wyższych, oraz w sprawie zasad i trybu składania egzaminów bibliotekarskich*, „Dziennik Ustaw” 1961, nr 29, poz. 143.

³³ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 lipca 1965 w sprawie ustalenia stanowisk i uposażeń bibliotekarzy dyplomowanych w niektórych bibliotekach*, „Dziennik Ustaw” 1965, nr 30, poz. 198.

³⁴ Pozostałe biblioteki wymienione w rozporządzeniu to: Biblioteka Narodowa, Biblioteka Śląska, Główna Biblioteka Lekarska, Biblioteka Głównego Urzędu Statystycznego i Centralna Biblioteka Rolnicza.

³⁵ „Dziennik Ustaw” 1968, nr 12, poz. 63.

³⁶ Tamże

³⁷ „Monitor Polski” 1968, nr 36, poz. 253.

³⁸ Były to biblioteki różniące się wielkością posiadanych zbiorów i ich tematyką, źródłami finansowania i przynależnością resortową, a także zakresem realizowanych zadań.

Biblioteka Śląska oraz osiem bibliotek publicznych. Były to: Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy, Miejska Biblioteka Publiczna im. Ludwika Waryńskiego w Łodzi, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, Miejska Biblioteka Publiczna im. Edwarda Raczyńskiego w Poznaniu, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Stanisława Staszica w Szczecinie, Książnica Miejska im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Miejska Biblioteka Publiczna w Krakowie, Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy. O zaliczeniu wymienionych placówek do bibliotek naukowych zdecydowało wówczas głównie bogactwo ich zbiorów, rodów historyczny oraz fakt obsługiwanie środowisk naukowych. W 1978 r. do grupy tej dołączyła jeszcze Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Tadeusza Mikulskiego we Wrocławiu³⁹.

Wyodrębnienie spośród całej grupy bibliotek publicznych kilku placówek o charakterze naukowym nie zmieniło zasadniczo sytuacji tych księżnic, a w środowisku bibliotekarskim nie zostało powszechnie zauważone. Wprawdzie Jadwiga Kołodziejka, ówczesna kierowniczka Instytutu Książki i Czytelnictwa (IKiCz) BN, oceniając z punktu widzenia kierowanej przez nią instytucji fakt nadania statusu naukowego wybranym bibliotekom publicznym, zauważyła, że:

coraz ściślejsza współpraca Instytutu Książki i Czytelnictwa z bibliotekami publicznymi, spośród których kilka posiada już nadane Ustawą uprawnienia do podejmowania prac naukowo-badawczych, umożliwi dokonywanie konfrontacji założeń teoretycznych z doświadczeniem praktycznym bibliotekarzy⁴⁰,

to jednak w wydanej w Warszawie w 1972 r. książce *Biblioteki publiczne. Główne kierunki rozwoju* w ogóle nie poświęciła tej grupie placówek miejsca. Nie wspomina też o nich *Encyklopedia wiedzy o książce* (Wrocław 1971), a nader lakoniczne wzmianki znalazły się w opublikowanej we Wrocławiu w 1976 r. *Encyklopedii współczesnego bibliotekarstwa polskiego*. Również dwa ważne opracowania dotyczące systemu bibliotecznego przygotowane w latach 70. – *Raport o stanie bibliotek polskich* (Warszawa 1974) i *Program rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 r.* (Warszawa 1977) nie zamieszczają żadnych informacji o istnieniu bibliotek publicznych o charakterze naukowym. Jedynie dwa zdania poświęcono im natomiast w opublikowanym

³⁹ D. Jędrówiak, L. Krzemieniecki, *20 lat działalności WiMBP we Wrocławiu jako księżnicy naukowej*, „Bibliotekarz” 1998, nr 12, s. 14-17. Włączenie WiMBP we Wrocławiu nastąpiło na podstawie *Uchwały nr 104 Rady Ministrów z dnia 31 lipca 1978 roku zmieniającej uchwałę w sprawie ustalenia wykazu bibliotek zaliczonych do bibliotek naukowych*, „Monitor Polski” 1978, nr 27, poz. 94.

⁴⁰ J. Kołodziejka, *Perspektywy rozwoju bibliotekarstwa polskiego w świetle nowej ustawy o bibliotekach*, „Przegląd Biblioteczny” 1969, z. 1, s. 20.

w 1983 r. w Warszawie, pod redakcją Leona Marszałka, wydawnictwie informacyjnym pt. *Biblioteki w Polsce*.

Nadając wybranym bibliotekom status placówek naukowych nie sprecyzowano równocześnie żadnych jednolitych kryteriów ową „naukowość” wyznaczających. Poza wspomnianym wcześniej akapitem zamieszczonym w *Ustawie o bibliotekach*, jedynie w wytycznych w sprawie opracowywania statutów bibliotek wojewódzkich znalazł się zapis mówiący o tym, że:

Biblioteki zaliczone uchwałą Rady Ministrów do bibliotek naukowych, powinny włączyć do szczegółowego zakresu działania wymianę druków zbędnych oraz prowadzenie prac naukowo-badawczych z zakresu bibliotekarstwa, bibliografii i cytelnictwa⁴¹.

Prowadzenie zaś prac naukowych miało być obowiązkiem bibliotekarzy dyplomowanych, którzy, jak wspomniano, już od 1965 r. mogli być w tych bibliotekach zatrudniani.

Pierwszą próbę oceny realizacji funkcji naukowych przez wymienione w *Uchwale nr 269* Rady Ministrów z 1968 r. dziewięć bibliotek publicznych (włączono do badań również Bibliotekę Śląską) podjęto w drugiej połowie lat 70. Departament Bibliotek, Domów Kultury i Działalności Społeczno-Kulturalnej MKiSz przeprowadził wówczas sondaż dotyczący działalności naukowej i wydawniczej publicznych bibliotek naukowych. Analizą wypełnionych przez nie ankiet zajął się IKiCz, a wyniki zreferował w 1978 r. Witold Adamiec⁴². Wynikało z nich, iż realizacja funkcji naukowych w badanych księżnicach nie do końca jest zgodna z wcześniejszymi oczekiwaniami. Biblioteki te zatrudniały wprawdzie 30 bibliotekarzy dyplomowanych (z czego najwięcej, dziewięciu, Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy), 13 osób przygotowywało doktoraty, a w jednej pracował samodzielny pracownik naukowy, to jednak dorobek naukowy poszczególnych placówek był skromny. Rzadko podejmowano prace o zasięgu szerszym niż lokalny, czy wręcz o charakterze monograficznym, niechętnie sięgano też do tematyki historycznej. Natomiast o obowiązkowej dla tej grupy placówek współpracy z otoczeniem naukowym, zdaniem W. Adamca, „nie można było powiedzieć nic pewnego”, gdyż zarówno przedmiot współpracy, jej cele i zadania były formułowane w ankietach niezwykle

⁴¹ *Wytyczne w sprawie opracowywania statutów jednostkowych bibliotek stopnia wojewódzkiego*, [w:] *Zbiór przepisów prawnych dla bibliotek publicznych*, zebrali i oprac. L. Biliński, E. Gruberska, K. Podhorski, Warszawa 1974, s. 32.

⁴² Informację o tego typu badaniach znalaziono w publikacji *Działalność naukowa i metodyczna publicznych bibliotek naukowych. Materiały z konferencji dyrektorów bibliotek publicznych o statusie naukowym. Radziejowice 10-11 maja 1984*, [red. K. Dąbrowska], Warszawa 1986, s. 13. Referat W. Adamca nie został najprawdopodobniej opublikowany.

lakońicznie, a czasami nawet myląc⁴³. W rezultacie, jak zauważył w wydanej w Warszawie w 1980 r. książce pt. *Biblioteki naukowe* Leon Łoś:

Określenie «biblioteki uznane za naukowe» ma znaczenie wyłącznie formalne, wynikające z aktów normatywnych obowiązujących w ustawodawstwie Polski Ludowej. Jest to grupa bibliotek, z których każda ma swoje specyficzne cechy, często historię i otwartą drogę do pozycji biblioteki naukowej.

Zaś o tworzących tę grupę bibliotekach publicznych pisał:

Biblioteki te wchodzi dziś w skład sieci bibliotek publicznych oraz współdziałają z innymi księżnicami w obrębie ogólnokrajowej sieci bibliotecznej, służąc upowszechnianiu nauki i rozwojowi kultury. One też przeważnie powołane są do gromadzenia materiałów bibliotecznych własnego regionu, pełnią więc także funkcje bibliotek regionalnych⁴⁴.

Niezależnie od zacytowanych, sceptycznych nieco, opinii trzeba zauważyć, iż biblioteki publiczne o charakterze naukowym dysponowały już wówczas znacznym potencjałem zgromadzonych materiałów bibliotecznych. Pod koniec lat 70. te dziewięć księżnic posiadało łącznie 3,2 miliona tomów, co stanowiło około 5,5% ogółu zbiorów blisko 300 ówczesnych bibliotek zaliczanych do naukowych⁴⁵.

W lutym 1984 r., na prośbę Departamentu Bibliotek, Domów Kultury i Działalności Społeczno-Kulturalnej MKiSz, IKiCZ BN przeprowadził kolejne badania dotyczące działalności naukowej i dydaktycznej dziewięciu bibliotek publicznych o statusie naukowym. Głównym celem rozesłanych do bibliotek ankiet miało być uzyskanie odpowiedzi na pytania: „co oznaczają pojęcia «biblioteka naukowa» oraz «działalność naukowa bibliotek», jakie są wyznaczniki tzw. naukowości bibliotek i jak zapatrują się same biblioteki na te zagadnienia”⁴⁶. Próbowano też ustalić jak kształtuje się organizacja działalności naukowej i dydaktycznej bibliotek oraz jaką rolę odgrywa księżnica narodowa i jak biblioteki widzą przyszłą współpracę z BN.

Wstępne wyniki pierwszego etapu sondażu zostały, razem z pięcioma innymi referatami, przedstawione na konferencji dyrektorów badanych bibliotek w Radziejowicach pod Warszawą, w maju tego samego roku. Zarówno wystąpienia referentów, jak i liczne głosy w dyskusji ujawniły, że podstawowe pojęcia dotyczące biblioteki naukowej nadal różnie funkcjo-

⁴³ Na podstawie *Działalność naukowa i metodyczna...*, s. 13, 15-16.

⁴⁴ L. Łoś, *Biblioteki naukowe*, Warszawa 1980, s. 154.

⁴⁵ Obliczenia na podstawie: J. Puchalski, *Biblioteki w życiu naukowym...*, s. 400.

⁴⁶ *Działalność naukowa i metodyczna...*, s. 8.

nują w świadomości bibliotekarzy i gestorów bibliotek, chociaż wszyscy zgodnie przyznawali, że podział bibliotek publicznych na naukowe i nie-naukowe jest jak najbardziej zasadny. Wprawdzie wyniki ankiety wykazały znacznie większą, w stosunku do badań z 1977 r., aktywność naukową – indywidualne i zespołowe prace naukowe, własne czasopisma bibliotekarskie, organizacja konferencji, sympozjów, współpraca z otoczeniem naukowym w kraju i za granicą itp., to jednak przedstawiciele bibliotek podkreślali, że naukowa działalność ich placówek została „zabezpieczona” jedynie na poziomie zapisu w akcie prawnym, a z drugiej strony niezupełnie jasny tryb nadawania statusu naukowego spowodował m.in. antagonizmy między samymi bibliotekami naukowymi. Większość uczestników konferencji podkreślała, iż przede wszystkim należy stworzyć bibliotekom publiczno-naukowym warunki do prowadzenia prac badawczych oraz zapewnić funkcjonowanie ośrodka koordynującego ich pracę naukową. Ośrodkiem takim winna zaś być, ich zdaniem, Biblioteka Narodowa. Efektem konferencji było zgłoszenie przez poszczególne biblioteki propozycji specjalizacji w zakresie ich działalności naukowo-metodycznej i współpracy na tym polu. Natomiast BN, odpowiadając na postulaty obecnych na konferencji przedstawicieli bibliotek, zaoferowała im ze swej strony współdziałanie i stosowną pomoc metodyczną⁴⁷.

Obraz funkcjonowania grupy bibliotek publicznych uznanych za naukowe, jaki wyłania się z przebiegu konferencji (referaty i dyskusja) oraz z wyników przeprowadzonych ankiet, prowokuje pytanie: czy długotrwała batalia o włączenie wybranych bibliotek publicznych do grupy sieci bibliotek naukowych w efekcie okazała się korzystna tak dla samych księżnic, jak i dla całego systemu bibliotecznego w Polsce? Odpowiedź z pewnością nie jest jednoznaczna.

Na kompleksowej ocenie działalności naukowej dziewięciu bibliotek publicznych zaważyło kilka czynników. Były to nie tylko podkreślane na konferencji niedoprecyzowania legislacyjne odnośnie do kryteriów naukowości, ale także brak dodatkowych środków na prowadzenie tej działalności (m.in. niewłaściwa polityka kadrowa) oraz niedostrzeżenie faktu, że biblio-

⁴⁷ Tamże, s. 72-81. Z wypowiedzi obecnych na konferencji dyrektorów bibliotek wyłania się obraz trudności, jakie towarzyszyły w tamtym okresie realizacji funkcji naukowych ich placówek. Wskazywano na brak ośrodka koordynującego pracę bibliotek publiczno-naukowych, na brak dopływu wysoko kwalifikowanej kadry, ale także na zbyt małe przydziały papieru oraz problemy z uzyskaniem praw wydawniczych. Zob. też *Konferencja dyrektorów bibliotek publicznych o statusie naukowym*, „Przegląd Biblioteczny” 1985, z. 1, s. 151. Niezależnie od wszelkich trudności biblioteki jednak systematycznie powiększały swe zbiory (część z nich miała regionalny lub ogólnopolski egzemplarz obowiązkowy) i w końcu lat 80. posiadały około 3,6 miliona druków zwartych i czasopism oraz ponad 830 tysięcy jednostek inwentarzowych zbiorów specjalnych. Zob. J. Puchalski, *Biblioteki w życiu naukowym...*, s. 446-447.

teki te musiały godzić funkcje naukowe z organizacją i nadzorowaniem sieci bibliotek miejskich i/lub wojewódzkich. Dodatkowo na efektywność funkcjonowania bibliotek naukowo-publicznych, podobnie jak na całą ogólnokrajową sieć biblioteczną, wpływ miał pogłębiający się od końca lat 70. kryzys ekonomiczny i polityczny, a także centralistyczne zarządzanie wszelkimi obszarami życia społecznego i stawianie przed bibliotekami jednakowych zadań, bez uwzględnienia ich specyfiki i bez zapewnienia środków na ich realizację. Sytuacja bibliotek naukowych (i nie tylko bibliotek) dojrzała już wówczas do zmian.

Początkiem zmian, jakie zaczęły dokonywać się w bibliotekach publiczno-naukowych była *Ustawa o zmianie uprawnień do wydawania aktów wykonawczych* z 30 V 1989 r. Na podstawie artykułu 30. tego aktu dotychczasowe uprawnienia Rady Ministrów w zakresie zaliczania bibliotek do grupy bibliotek naukowych zostały scedowane na Ministra Kultury i Sztuki⁴⁸. Zaczął się zupełnie nowy rozdział w działalności bibliotek publicznych o charakterze naukowym.

Bibliografia

Augustyniak J., *Biblioteki «naukowe» i «oświatowe»*, „Książka i Kultura” 1946, nr 7-9, s. 2-3.

Augustyniak J., *W obronie charakteru wielkich bibliotek publicznych*, „Bibliotekarz” 1947, nr 5-6, s. 86-88.

Biblioteka Śląska, 1922-1972, pod red. J. Kantyki, Katowice 1973.

Biblioteki w Polsce, [pod red. L. Marszałka], Warszawa 1983.

Bieńkowska B., *Książka na przestrzeni dziejów*, Warszawa 2005.

Cybulski R., *Problemy bibliotek naukowych wielkomiejskich*, [w:] *Księga pamiątkowa uroczystego obchodu 60-lecia Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika w jubileuszowym roku 750-lecia Torunia 21-23 października 1983 r.*, [przygot. tekstu do druku J. Huppenthal], Toruń 1988, s. 93-97.

Des Loges M., *Na temat bibliotek miejskich*, „Bibliotekarz” 1947, nr 5-6, s. 84-86.

Działalność naukowa i metodyczna publicznych bibliotek naukowych. Materiały z konferencji dyrektorów bibliotek publicznych o statusie naukowym. Radziejowice 10-11 maja 1984, [red. K. Dąbrowska], Warszawa 1986.

Encyklopedia wiedzy o książce, kom. red. A. Birkenmajer [i in.], Wrocław 1971.

Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego, komitet red. K. Głombiowski, B. Świdorski, H. Więckowska, Wrocław 1976.

Filipkowska-Szemplińska J., *Interpretacje*, „Bibliotekarz” 1946, nr 11-12, s. 229-230.

Gaca-Dąbrowska Z., *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej. Zarys problemów organizacyjnych i badawczych*, Wrocław 1983.

Gawarecka M., *Biblioteka im. H. Łopacińskiego jako regionalny ośrodek biblioteczny Lubelszczyzny*, „Przegląd Biblioteczny” 1957, z. 4, s. 345-349.

⁴⁸ „Dziennik Ustaw” 1989, nr 35, poz. 192, art. 30.

Gawinkowa I., *Centralna Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy i jej miejsce wśród bibliotek naukowych Warszawy*, „Bibliotekarz” 1957, nr 9-10, s. 264-276.

Gawinkowa I., Tazbir S., *Podstawowe problemy organizacyjne wielkomiejskich bibliotek publicznych w świetle doświadczeń Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*, [w:] *Problemy czytelnictwa w wielkich miastach. Krajowa Konferencja Bibliotekarska w Warszawie (2-4 czerwca 1958): referaty – przebieg obrad*, Warszawa 1960, s. 52-64.

Gawinowa A., *Przyszłość biblioteki miejskiej w świetle ustawy bibliotecznej*, „Książka i Kultura” 1947, nr 4, s. 7-9.

Horodyski B., *Na jaką ustawę o bibliotekach czekamy?*, „Przegląd Biblioteczny” 1965, z. 1, s. 1-4.

Jędrówiak D., Krzemieniecki L., *20 lat działalności WiMBP we Wrocławiu jako księżnicy naukowej*, „Bibliotekarz” 1998, nr 12, s. 14-17.

Kołodziejska J., *Biblioteki publiczne. Główne kierunki rozwoju*, Warszawa 1972.

Kołodziejska J., *Perspektywy rozwoju bibliotekarstwa polskiego w świetle nowej ustawy o bibliotekach*, „Przegląd Biblioteczny” 1969, z. 1, s. 14-23.

Kołodziejska J., *Publiczne biblioteki samorządowe w okresie międzywojennym*, Warszawa 1967.

Konferencja dyrektorów bibliotek publicznych o statusie naukowym, „Przegląd Biblioteczny” 1985, z. 1, s. 151.

Kozioł C., *O projekcie nowej ustawy bibliotecznej*, „Przegląd Biblioteczny” 1960, z. 2, s. 98-109.

Książnica Miejska im. M. Kopernika w Toruniu. Informator, oprac. A. Tujakowski, Toruń 1983.

Księga pamiątkowa Miejskiej Biblioteki Publicznej w Łodzi 1917-1927, pod. red. J. Augustyniaka, Łódź 1928.

Łoś L., *Biblioteki naukowe*, Warszawa 1980.

Maleczyńska K., *Rozwój poglądów na społeczne udostępnianie książki w okresie zaborów*, „Roczniki Biblioteczne” 1979, R. 23, z. 1, s. 81-105.

Problemy bibliotek wielkomiejskich, Warszawa 1972, Zeszyty Przekładów nr 29.

Program rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 r., Warszawa 1977.

Przelaskowski R., *Biblioteki naukowe w Polsce. Zarys problematyki*, Warszawa 1958.

Przelaskowski R., *Kilka uwag o projekcie nowej ustawy bibliotecznej*, „Bibliotekarz” 1960, nr 11-12, s. 321-326.

Przelaskowski R., *O charakterze naukowym wielkich bibliotek powszechnych (publicznych)*, „Przegląd Biblioteczny” 1950, z. 1, s. 3-26.

Przelaskowski R., *Zagadnienia teoretyczne organizacji bibliotek. Studia i szkice*, Warszawa 1972, s. 117-148.

Puchalski J., *Biblioteki w życiu naukowym PRL i poza krajem w latach 1939-1989*, [w:] *Historia nauki polskiej. T. X: 1944-1989. Cz. II: Instytucje*, pod red. L. Zasztowta i J. Schiller-Walickiej, Warszawa 2015, s. 359-483.

Puchalski J., *Prace Józefa Grycza nad organizacją bibliotekarstwa publicznego w latach 1945-1949. Cz. II, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi”* 2012, t. 6, s. 79-112.

Raport o stanie bibliotek polskich, Warszawa 1974.

Sławiński Z., *Zagadnienia organizacyjne publicznych bibliotek naukowych w okresie międzywojennym*, „Bibliotekarz” 1987, nr 9, s. 6-9.

Statut Biblioteki Państwowej im. Wróblewskich w Wilnie, „Przegląd Biblioteczny” 1938, z. 1, s. 58-60.

Świerkowski K., *Rodowód Towarzystwa Biblioteki Publicznej w Warszawie*, [w:] *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie. Praca zbiorowa*, pod red. S. Tazbira, Warszawa 1961, s. 106-129.

Zbiór przepisów prawnych dla bibliotek publicznych, zebrali i oprac. L. Biliński, E. Gruberska, K. Podhorski, Warszawa 1974.